

Сила поезії.....	86
Неправдоподібні герої .....	89
Як я став патріотом.....	95
Масовий невроз .....	98
Еліта проти Мечіара.....	101
Дилема Чарногурського.....	105
Відкриття Америки.....	107
Настанова Тетчер.....	110
Моя байдужість.....	115
Розмова з Дзуріндою .....	119
Непогрішимість як вада .....	122
Чеська гра в розум.....	128
Розмова з Фіцо.....	133
Нещасні сусіди .....	138
Мої угорці.....	143
Мої католики .....	149
Від'їзди та повернення .....	156
Третій «чорний лебідь».....	161
Автентичне суспільство.....	165
Чеська традиція опору .....	170
Нова словацька історія .....	174
Фашисти .....	182
Міфи і легенди.....	186
Жодних виправдань.....	192
Природа й метафізика.....	196
Подяка .....	209
Про автора.....	210

Стояв на схилі сам-один, туман був таким густим, що аж зливався із мерзлим снігом. «Як-рі» скрипучого бугельного витягу гойдалися на тросі порожні, тож вирішив, що мої батьки з братом впали з них десь по дорозі. Я дістався сюди, нагору, тільки завдяки досвідченому лижнику, який взяв мене між коліна, і котрий, як тільки ми відірвалися від бугелю, зник у тумані.

Мав вісім років, і на дерев'яних лижах, які я отримав на Різдво, почав з'їжджати вниз, прозираючи де-небудь трасу. Це було в Татрах на вершині Соліско в 1965 році, задовго до того, як там побудували канатну дорогу й словацькі гори заповнили лижники. В той день на всьому схилі було лише кілька татранців і мої наївні чеські батьки.

Дитячі лижі не мали ані ковзкої поверхні, ані кантів, донизу мене тягла гравітація, якій почав опиратися у якийсь момент лише завдяки випадковому замету. Саме в ту мить на кілька секунд розійшовся туман і я побачив, що стою на краю

прірви. Дитячий розум сприйняв цю сцену без паники, просто дивився здивовано на яругу з думкою, яку можна було би озвучити якимось так: невже світ, у якому народився, збайдужіло допустить, що я заб'юся падінням в яругу?

Здивування не полишає донині. Не через байдужість стосовно мене — й не тоді, коли малим хлопчиком не брав того близько до серця. Це здивування через збайдужілість словацького суспільства — і знову ж таки, не до мене, а до самого себе. Мені вбачається, що ця властивість походить із неповаги до життя. Маю на увазі не тільки звичайну незацікавленість тими, хто творить це суспільство, а радше культурний код племені, обмеженого прядивом родинних зв'язків, індивідуентного щодо суспільства загалом. Присутність такого коду постійно дивує, бо суперечить захисному рефлексу малого народу, що почав усвідомлювати своє існування — хай як невиразно — ще два століття тому.

Байдужість є тихим супутником зла, бо не перешкоджає його поширенню суспільством. Першими жертвами стають ті, хто не поділяє родове прядиво: тому переважна більшість людей мовчки споглядала депортацію словацьких євреїв і утиски етнічних меншин, а сьогодні заплющує очі на ромські поселення на околицях сіл.

От тільки той самий культурний код словаки застосовують щодо самих себе, і його ефекти помітні й приховані, живі й забуті: від отруєної води в річках за комунізму до нинішніх «лисих» гір після драконівських вирубок лісів, католиків в ув'язненні та очевидної різниці в багатстві між сходом і заходом країни.

Впродовж усього життя намагаюся зрозуміти цю дивну байдужість, яка час від часу раптово змінюється на протилежне — в завзяту й стихійну суб'єктивність буття. Проявляється це по-різному: Словацьким національним повстанням, велелюдними площами в листопаді 1989-го, націоналізмом й опором йому.

Більшість народів одержимі самі собою і постійно вивчають свій характер, власні суперечки та травми, постійно тлумачать свою історію, шукають в ній сенс існування та майбутню долю. Наші сусіди — чехи, угорці та поляки, є чемпіонами в цій одержимості, й словаки проти них мають вигляд «фахівців зі зверхності», що насправді може бути іншим визначенням байдужості щодо власної історії та долі.

Звісно, можливо, існує якась потаємна й невисловлена домовленість всередині словацького суспільства, яку я не розкрив, бо фактично не належу до нього. Хоч народився і живу тут майже ціле

життя, вся моя рідня мешкає у Чехії, окрім моїх словацьких дітей і дружини. Завжди заздрих однокласникам, які на канікули їхали до словацького села, до бабусь і дідусів, у той час, як я проводив їх у Брно. Досі маю підозру, що в цих селах мої однокласники й однокласниці вивчали культурний код, який так ніколи не розгадаю.

Народитися чужинцем у своїй батьківщині — це екзистенційний парадокс, який вдасться подолати, тільки якщо цю батьківщину емоційно та інтелектуально привласните, тобто усе життя будете намагатися її зрозуміти. В цьому я не виняток, таку долю прийняло, наприклад, багато словацьких мадяр.

Від батьківщини, звісно ж, можна й відмовитися. Коли мені виповнилось п'ятнадцять років, і я гордо приніс додому паспорт, моя чеська бабуся, погортавши його, з'ясувала, що я зареєструвався як словак за національністю. Для неї це був шок, для мене — очевидність, яку, однак мусив переосмислити через двадцять років, коли розділилася Чехословаччина. Оскільки мої батьки були чехами, то згідно з тодішнім законом, автоматично мав отримати чеське громадянство. Натомість пішов до РАГСу, аби попросити словацьке.

Це був незвичайний досвід. Я мав репутацію зрадника словацького народу, бо публічно не по-

годжувався із виникненням Словацької Республіки як наслідком розпаду Чехословаччини. Просити словацьке громадянство здавалося справжнім божевіллям, однак розумів: якщо хочу залишитися жити у Словаччині й публічно про неї розмірковувати, не смію залишати собі запасну путь. Працівниця РАГСу розплакалася від зворушення.

## НОРМАЛІЗАЦІЯ\* ПО-СЛОВАЦЬКИ

Мені було одинадцять років, коли вперше усвідомив, що суспільство, держава, режим і їхня історія справді існують. У ямах, на місці яких мали закласти фундаменти майбутніх панельних будинків, ми з хлопцями з нашого дому гралися у вояків. Був серпень 1968-го, поближньою вулицею сунули російські танки й ми жбурляли в них камінці. Один зупинився і повільно розвернув башту в нашому напрямку. В той момент я раптово зрозумів, хоч і не міг це сформулювати, що історія — особистісна. Чи, як сказав би мій батько, великі історії держав і маленькі історії людей є доленосно переплетеними.

Утім, батько у моєму житті був першим прикладом такого поєднання. Згодом, через неповних два роки, навесні 1970-го, він прийшов додому й майже весело повідомив, що його тільки-но вигнали з університету, де викладав філософію та історію марксизму. В голосі батька я почув полегшення, що нарешті прийшло те, чого він так довго чекав, а веселість була викликана вражен-

ням від фарсу, якому передував «виліт» з роботи. Почалася «нормалізація».

Комуністичні режими в усьому радянському блоці мали однакову структуру, засновану на абсолютній владі видимої комуністичної партії та невидимої таємної поліції. Мали також спільну ідеологічну мову з термінами, які мені вже вилітають з пам'яті: диктатура пролетаріату, демократичний централізм, соціалістичний реалізм, розвинений соціалізм, товариш, п'ятирічка, засоби виробництва й багато інших.

І все ж такі режими значно відрізнялися один від одного завдяки відмінним національним історіям і характерам, які віддзеркалювалися в них, як у кривому дзеркалі. Нормалізація у Чехословаччині могла би стати студією з вивчення випадку, як одна ідея може в певній системі впровадитися у дві різні реальності.

Густав Гусак, якого після окупації призначила Москва, вирішив знову примусити чеське й словацьке суспільства, підбадьорені Празькою весною, до покірливості, позбавивши суспільного впливу всіх, хто брав там участь. Інакше кажучи, викинувши їх з партії, з роботи й відіславши — зовсім не образно — до лопати. Побічним ефектом цих чисток мало стати залякування мовчазної більшості, аби мовчала ще затятіше.